

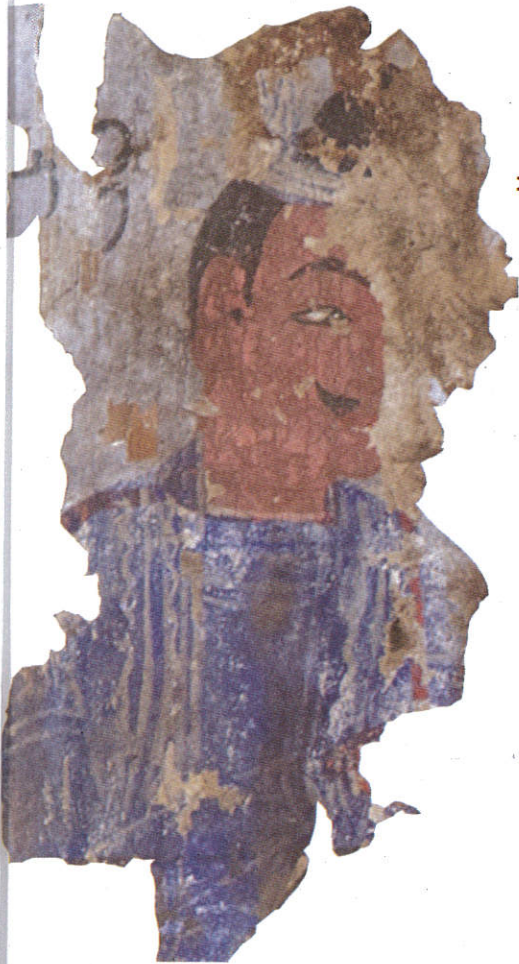
๒.16040016

๐.12300214

1 2182759X

วัดหลวงราชสีนฐาน

: จิตรกรรมและโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ

ผศ.ดร.ชาญคณิต อารณ์

สาขาศิลปะและการออกแบบ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยพะเยา

สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย
โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยพะเยา
ประจำปีงบประมาณ 2560

วัดหลวงราชสันฐาน : จิตรกรรมและโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ

ผู้เขียน	ชาญคณิต อวารณ์
จำนวนพิมพ์	500 เล่ม
ออกแบบปก	ชาญคณิต อวารณ์
ออกแบบรูปเล่ม	วศิน มูลประเสริฐ และวรพรรณ บุญยรักษ์
พิมพ์ที่	ร้านแบบอาร์ตกราฟฟิค โทร.086-6732900
แบบอักษร	TH K2D July8, TH Niramit AS, Browallia New
จัดพิมพ์เผยแพร่โดย	โครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยพะเยา ประจำปีงบประมาณ 2560 รหัสโครงการ
จัดทำโดย	มหาวิทยาลัยพะเยา

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ชาญคณิต อวารณ์.

วัดหลวงราชสันฐาน : จิตรกรรมและโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ.-- พะเยา :
มหาวิทยาลัยพะเยา, 2560. 102 หน้า.

1. วัดหลวงราชสันฐาน. 2. จิตรกรรมพุทธศาสนา. 3. โบราณวัตถุ. I. ชื่อเรื่อง.

294.3135

ISBN 978-616-7820-54-5

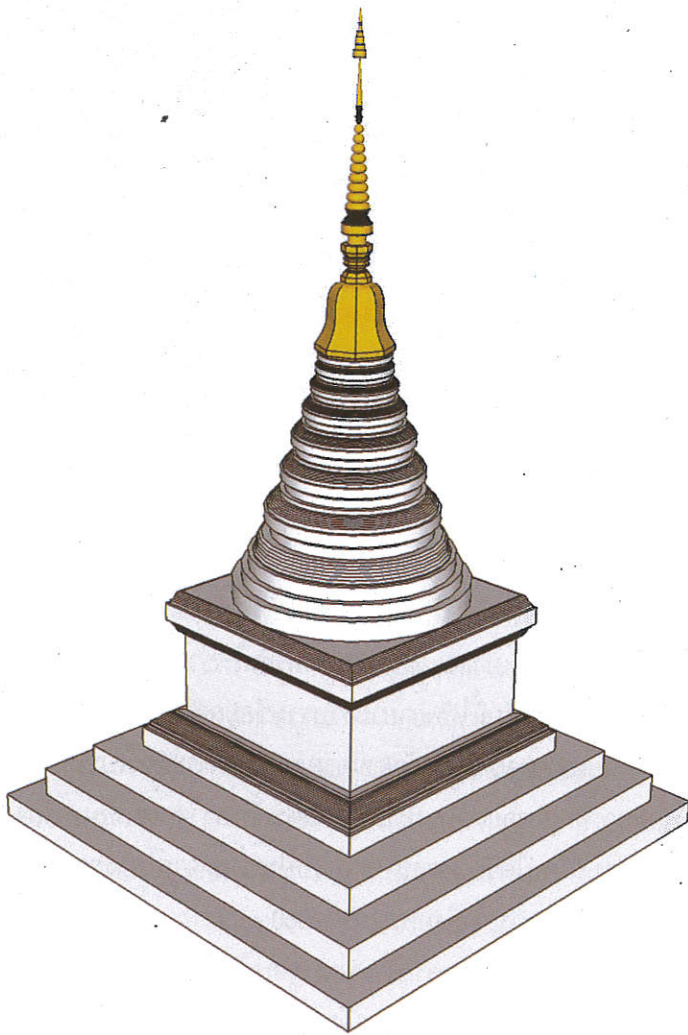
วิน
755.943
๗231๖

๗.3

เลขหมู่.....

เลขทะเบียน.วจศ 20306.....

ฉบับ 15 ม.ค. 2561.....

แบบ 3มิติ เจดีย์ประธานวัดหลวงราชสันฐาน

ที่มา : นายณัฐพงศ์ อินตะวงศ์

นางสาวดลปภัช บุญอนันต์

นายธนากร เครือสาร

นางสาวบุษยมาศ สุทณะ

นายวิษณุ กำจาย

ในรายวิชา 182335 การรังวัดงานสถาปัตยกรรม
หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยพะเยา
อ. สุธี เมฆบุญสงลาภ อาจารย์ผู้รับผิดชอบรายวิชา

เกริ่นนำและคำขอบคุณ

“วัดหลวงราชสถนฐาน” นับเป็นร่องรอยของวัดโบราณเพียงไม่กี่วัดที่ตั้งอยู่ในเขตกำแพงเมืองโบราณเวียงพะเยาและได้รับการฟื้นฟูขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา เอกสารทางวิชาการเล่มนี้ได้พยายามรวบรวมข้อมูลจากหลากหลายแหล่ง มุ่งเน้นศึกษางานพุทธศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานจากงานจิตรกรรมและโบราณวัตถุชิ้นสำคัญ อันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษารอยต่อทางประวัติศาสตร์ทั้งของวัดและเมืองพะเยา เอกสารทางวิชาการเล่มนี้โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากโครงการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยพะเยา ประจำปีงบประมาณ 2560

ผู้เขียนขอกราบนมัสการขอขอบคุณ พระครูอุปถัมภ์จันทวงศ์ เจ้าอาวาส วัดหลวงราชสถนฐาน อ.เมือง จ.พะเยา , พระครูใบฎีกาเฉลิมพล อริยวิโส และภิกษุ สามเณรทุกรูปในวัดหลวงราชสถนฐานที่อนุเคราะห์ข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการดำเนินโครงการฯ

ขอขอบพระคุณ อ.วิมล ปิงเมืองเหล็ก มหาปราชญ์แห่งน้ำกว๊าน, ผศ.จักรแก้ว นามเมือง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา, อ.พีรพงษ์ ไชยวงศ์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา เชียงใหม่, อ.วีรศักดิ์ ของเดิม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ได้อนุเคราะห์ข้อมูลและคำปรึกษา ตลอดจนช่วยตรวจสอบข้อสงสัยให้แก่ผู้เขียน

อ.แอ๊ด ชาวน่าน และนายภัทราวุธ นามเมือง กลุ่มสาระวิทยาศาสตร์ โรงเรียนพาก
กวีนวิทยาคม จ.พะเยา อนุเคราะห์ภาพถ่ายมุ่มสูงวัดหลวงราชสถฐานและพื้นที่ใกล้เคียง
ขอขอบคุณ นายธีรภัทร์ อยู่สว่าง นายเสรีภาพ รินทร์พุ่ม นายวศิน มุลประเสริฐ
นายศุภโชค ก้อนแก้ว ผู้ช่วยบันทึกภาพและเก็บข้อมูล และนางสาววรรณ บุนยารักษ์
ขอขอบคุณ นางสาวทิพวรรณ เทพวงศ์ และ ด.ญ.ผอศอ อารณีย์ ที่อุทิศเวลาให้ผู้
เขียนได้เติมเต็มความรู้และออกเดินทางไปบนโลกเสมือนจริงของงานวิชา
ผู้เขียนหวังว่าเอกสารทางวิชาการฉบับนี้ จะเป็นเส้นทางหนึ่งในการค้นคว้า
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองพะเยาของท่านผู้อ่านต่อไป

ผศ.ดร.ชาญคณิต อารณีย์
“เฮือนอ้ายฟ้าพญาลือ”
ดินดอยพระธาตุจอมทอง เมืองพะเยา
สิงหาคม 2560

สารบัญ

เกริ่นนำและคำขอบคุณ.....6

บทที่ 1

วัดหลวงราชสังฆฐานกับประวัติศาสตร์เมืองพะเยา.....12

บทนำ.....12

ที่ตั้งและความสำคัญของวัดหลวงราชสังฆฐาน.....15

วัดหลวงราชสังฆฐาน : ข้อสันนิษฐานที่มาของภูมินาม.....21

ประวัติศาสตร์วัดหลวงราชสังฆฐานจากร่องรอยท้ายคัมภีร์ใบลาน.....28

สถาปัตยกรรม.....34

บทที่ 2

จิตรกรรม.....46

ตำแหน่งและเนื้อหางานจิตรกรรม.....	47
พุทธประวัติและเวสสันดรชาดก : วรรณกรรมและการรับรู้.....	73
รูปแบบศิลปะและการกำหนดอายุ.....	75

บทที่ 3

โบราณวัตถุชิ้นสำคัญ.....	82
--------------------------	----

พระพุทธรูปสำริด.....	82
พระพุทธรูปหินทราย.....	93
กิ้งก่า.....	97
เต็งหลวง.....	98

บรรณานุกรม.....	100
-----------------	-----

ประวัติผู้เขียน.....	103
----------------------	-----

วัดหลวงราชสีนฐานกับ
ประวัติศาสตร์เมืองพะเยา

จึงเป็นเส้นทางหลักที่หล่อเลี้ยงชุมชนโบราณต่างๆ ในจังหวัดพะเยา ดังที่ วราวุธ ศรีโสภาค¹ ชี้ให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของชุมชนเมืองหรือเมืองศูนย์กลางในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงนั้นน่าจะเกิดมาแล้วในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 และน่าจะเป็นผลส่วนหนึ่งมาจากความสัมพันธ์กับกลุ่มบ้านเมืองในเขตวัฒนธรรมสุโขทัย โดยมีการแบ่งพื้นที่ชุมชนเมืองโบราณออกเป็น 3 พื้นที่คือ เขตลุ่มน้ำอิงตอนล่าง (ส่วนต้นน้ำ) ตั้งแต่ในเขต อ.แม่ใจ อ.เมืองพะเยา อ.ดอกคำใต้ อันเป็นที่ตั้งของกลุ่มเมืองโบราณพะเยา, ลุ่มน้ำอิงตอนกลาง ตั้งแต่ อ.จุน อ.เชียงคำ และบางส่วนของ อ.เทิง จ.เชียงราย อันเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณเวียงลอ , ลุ่มน้ำอิงตอนบน (ส่วนปลายน้ำ) ตั้งแต่ อ.เทิง อ.พญาเม็งราย, อ.ขุนตาล, อ.เชียงของ อันเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณเทิงและเมืองโบราณเชียงของ¹

ในเขตลุ่มน้ำอิงตอนล่างพบกลุ่มเมืองโบราณพะเยา ประกอบด้วยเมืองโบราณที่มีคูน้ำ - คันดิน 5 แห่งสำคัญคือ เวียงพะเยา, เวียงรูปน้ำเต้า, เวียงพระธาตุจอมทอง, เวียงปูลาม และเวียงหนองทิว ซึ่งในพื้นที่เวียงพะเยานั้น เป็นแหล่งศูนย์กลางการอยู่อาศัยและแสดงพัฒนาการร่องรอยของสังคมเมืองต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าเวียงพะเยาและเวียงรูปน้ำเต้า มีความเป็นไปได้ว่าอาจสร้างขึ้นมาแล้วอย่างน้อยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ภายหลังได้รับการฟื้นฟูเวียงพะเยาให้เป็นศูนย์กลางอำนาจของชนชั้นปกครองและการอยู่อาศัยอีกครั้งหนึ่งในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ราว พ.ศ.2386 พระยาอุปราชมหาวงศ์เชียงใหม่กับพระยานครลำปางน้อยอินทร์ ได้จัดตั้งเมืองงาวและเมืองพะเยาเป็นส่วนปกครองขึ้นต่อเมืองนครลำปาง โดยมีเจ้าหลวงวงศ์เป็นเจ้าเมืองในตำแหน่งพระยาประเทศอุรทิศ นำผู้คนจากเมืองพะเยาเดิมที่อพยพไปเมืองลำปางและ

¹ วราวุธ ศรีโสภาค, “ชุมชนโบราณที่มีคู - คันดินล้อมรอบในเขตลุ่มน้ำอิง : การศึกษาเชิงภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและความสัมพันธ์ในระบบโครงสร้างสังคมเมือง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538), 45.

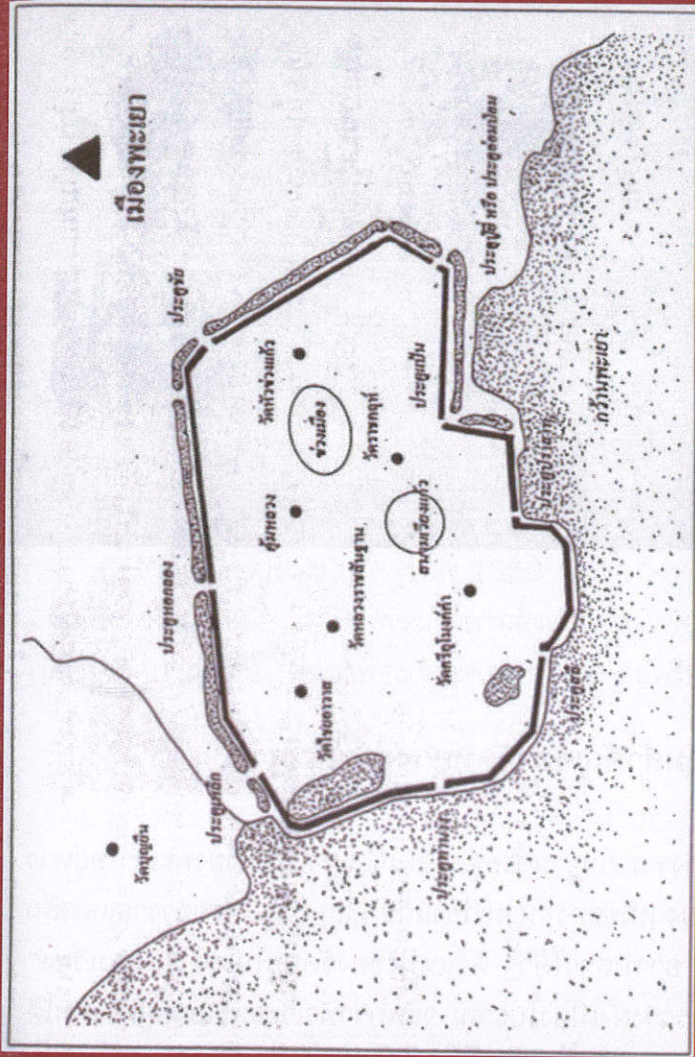
ผู้คนกลุ่มหนึ่งจากเมืองลำปางเข้ามาฟื้นฟูบ้านเมือง

ผังเมืองโบราณเวียงพะเยาที่ปรากฏร่องรอยในปัจจุบันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าคดโค้ง แนวคูและกำแพงเมืองทางทิศตะวันตกและทิศใต้ที่ติดกับน้ำกว๊านถูกทำลายไปหมดแล้ว คงเหลือเฉพาะด้านทิศเหนือและทิศตะวันออกที่มีร่องรอยประตูเมืองดังนี้

ทิศเหนือ	ประตูหอกลอง
ทิศตะวันออก	ประตูชัย
ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ	ประตูเหล็ก
ทิศตะวันออกเฉียงใต้	ประตูบ้าน และประตูอ้อมป้อม
ทิศตะวันตกเฉียงใต้	ประตูท่านาง
ทิศใต้	ประตูสะหลี และประตู

ปราสาท

ภายในเขตเวียงมีพื้นที่สนามเวียงแก้ว (บริเวณศาลหลักเมืองพะเยา ปัจจุบัน) หอคำคุ่มแก้วในเหนือเวียง (บริเวณโรงแรมธารทอง) และข่วงเวียง (บริเวณสถานีตำรวจภูธรเมืองและการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค) และสนามเวียงแก้ว

ภาพที่ 1.2 เมืองโบราณเมืองพะเยา
ที่มา : สุรพล คำศิริกุล, รายงานการวิจัยเรื่องผังเมืองและประวัติศาสตร์ของเมืองในดินแดน
ล้านนา, 60.

ภาพที่ 1.3 ที่ตั้งวัดหลวงราชสีนฐานในเขตเวียงพะเยา
ที่มา : ปรับปรุงจาก Googl Earth เข้าถึงเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2560.

ที่ตั้งและความสำคัญของวัดหลวงราชสีนฐาน

วัดหลวงราชสีนฐานตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองเวียงพะเยา อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของสนามเวียงแก้ว เชื่อมไปสู่วัดไชยอาวาสและเส้นทางประตูเหล็ก อาจกล่าวได้ว่า ตำแหน่งของวัดอยู่ในเขต “กลางเวียง” และตามคติการวางผังเมืองโบราณ จะพบว่าหัวเวียงพะเยาอยู่ทางทิศใต้ดินเวียงอยู่ทางทิศเหนือ ภายในเขตเมืองได้จัดลำดับการใช้สอยพื้นที่ทั้งเป็นที่ศูนย์กลางการปกครองของกษัตริย์หรือเจ้าเมือง พื้นที่ข่วงเวียง หรือพื้นที่สะดือเมือง

ตำนานพญาเจือง ฉบับค้นคว้าโดย พระธรรมวิมลโมลี (ปวง) วัดศรีโคมคำ กล่าวว่ามีวัดสำคัญอยู่ในเขตเมืองพะเยาจำนวน 18 วัด หนึ่งในนั้นคือ วัดหลวงขี้เหล็ก² แต่จากการศึกษาจารึกเมืองพะเยาที่มีอายุในช่วง พุทธศตวรรษที่ 21 พบข้อมูลชื่อ “วัดหลวง” และพระภิกษุที่มาจากวัดหลวง ได้รับกนิมนต์ในการพระพุทธรักษาของวัดต่างๆ ในเขตเมืองโบราณลุ่มน้ำอิงตอนกลาง(เวียงพะเยาและเวียงน้ำเต้า)³ ดังนี้

จารึกสมเด็จจพระราชโศกราช พ.ย.45 พ.ศ.2021 กล่าวถึง พระเจ้าติโลกราชเสด็จเมืองพะเยา สดับพระธรรมเทศนา ปรากรฎรายชื่อ พระสงฆ์สำคัญดังนี้

มหาสังฆราชา	วัดหลวง
มหาสังฆราชา	วัดต้า
มหาเถรธรรมจินดา	

จารึกวัดป่าญะ พ.ย.7 พ.ศ.2038 กล่าวถึงเจ้าเหนือหัว ปู่หม่อนพระเป็นเจ้าเมืองแม่ใน (พระเจ้าสามฝั่งแกน กษัตริย์เมืองเชียงใหม่) ได้สร้างวัดป่าญะขึ้น ต่อมาพระเจ้ายอดเชียงราย กษัตริย์เมืองเชียงใหม่

² พระธรรมวิมลโมลี, “ประวัติพญาเจือง จากคัมภีร์ใบลานล้านนา” ใน ประวัติศาสตร์ สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2538) 351.

³ ดูใน สุจิตต์ วงษ์เทศ, บรรณาธิการ, ประชุมจารึกเมืองพะเยา (กรุงเทพฯ : มติชน, 2538)

ได้สั่งให้พระราชครูพระเป็นเจ้าของเจ้า เจ้าสีหมีน ผู้ครองเมืองพะเยาให้
อุทิศคน ที่ดิน กัลปนาไว้กับวัดป่าญะ โดยปรากฏรายชื่อพยานที่เป็น
คณะสงฆ์ไว้ ดังนี้

มหาสังฆราชาเจ้าวัดหลวง

มหาเถรเจ้าสีหมีนโดยตุลปัญญา

มหาเจ้าธรรมเสนา

จารึกเจ้าสีหมีนพะเยา (วัดลี) พ.ย.27 พ.ศ.2038 กล่าวถึงพระมหา
เถระเจ้าปัญญาวิงสะ ครูพระเป็นเจ้าของเจ้า เจ้าสีหมีนผู้ครองเมืองพะเยา ได้
นิมนต์พระเถระมาผูกพัทธสีมา ณ วัดลี (ในเขตเมืองโบราณเวียงน้ำเต้าใน
ปัจจุบัน) ปรากฏชื่อพระสงฆ์สำคัญดังนี้

มหาสามิญาณเทพเจ้า

วัดมหาพน

มหาสามินนทปัญญา

วัดใหม่

มหาสังฆราชาพุทธาทินน

วัดหลวง

มหาเถรสุวรรณเจ้า มหาสามินนท

วัดพรณาร่วง

ภาพที่ 1.4 อักษรสักขาม จากจารึก พ.ย.27 เขียนชื่อ “กุดหลวง” พ.ศ.2038

เมื่อประมวลหลักฐานจากจารึกดังกล่าว พบว่า จารึก พ.ย.45 ระบุแหล่งที่พบจากวัดร้างกลางทุ่งนาในเขตบ้านสันป่าม่วง ต.สันป่าม่วง อ.เมือง จ.พะเยา และ พ.ย.27 ระบุแหล่งที่มาจากวัดลี อ.เมือง จ.พะเยา จึงมีความเป็นไปได้ว่า ตำแหน่งวัดหลวงที่ปรากฏในจารึกทั้งสองนั้น อาจหมายถึงวัดหลวงราชสันฐาน และจารึกทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น ล้วนระบุเพียงตำแหน่ง “มหาสังฆราชา” หรือมหาสังฆราช ยกเว้น จารึก พ.ย.27 ที่กล่าวถึงชื่อ “มหาสังฆราชาพุทธาทินน”

อนึ่ง ตำแหน่งมหาสังฆราชาวัดหลวง ปรากฏอย่างชัดเจนในช่วง พ.ศ.2021 – 2056 (ประมาณ 35 ปี) และมีความเป็นไปได้ที่ชื่อ “วัดหลวง” น่าจะเป็นชื่อในระยะแรกของวัดหลวงราชสันฐาน ส่วนคำว่า “ชีเหล็ก” อาจเป็นภูมินามที่เสริมเข้าไปในระยะหลัง โดยอาจหมายถึงต้นชีเหล็ก สันนิษฐานว่าในอดีตอาจมีต้นชีเหล็กล้อมรอบวัด

ควรกล่าวด้วยว่า การตั้งชื่อ “วัดหลวง” ในวัฒนธรรมล้านนา อาจแบ่ง “ที่มา” ตามความหมายได้ ดังนี้

1. วัดที่ใช้สัญลักษณ์ของเจดีย์เป็นสำคัญ เจดีย์ที่มีขนาดใหญ่ และอุปถัมภ์การสร้างโดยกษัตริย์ ตัวอย่างเช่น วัดเจดีย์หลวง (ภาษาบาลีเรียกว่า “มหาภูฏาคาร”) เป็นหมุดหมายของเมืองเชียงใหม่ งานแรกสร้างราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้ก่อนหน้านั้น อีกตัวอย่างหนึ่งคือ วัดพระธาตุลำปางหลวง มีเอกสารระบุชื่อว่า “วัดหลวงลำปาง” ตั้งอยู่ในศูนย์กลางของเวียงพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง และมีเจดีย์ประธานขนาดใหญ่ งานแรกสร้างราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21

จารีกวัดหนองกวาง พ.ย.1 พ.ศ.2056 กล่าวถึงเจ้าหมื่นมหา
สร้างวัดหนองกวางไว้เมื่อ พ.ศ.2009 เมื่อหมื่นสามมากินบ้านอ้อยได้มีการ
นำเอาสิ่งของวัดไป แต่ต่อมาเจ้าหมื่นคำฉางมากินเมืองอ้อยเมื่อ
พ.ศ.2056 ได้ชดใช้ให้หมดแล้ว ถวายบุญครั้งนี้ให้กับพระเมืองแก้วและ
พระราชชนนี กษัตริย์เมืองเชียงใหม่ ปราบกฏร้ายชื้ออดณะสงฆ์ที่เป็นพยาน
ในการอุทิศกัลปนาครั้งนี้คือ

- มหาสังฆราชเจ้าวัดหลวง
- สังฆราชาเจ้าวัดอ้อย
- มหาเถรเทพเจ้าวัดศรีชุม
- มหาสามีเจ้าหนองนันท

ตารางที่ 1.1 สรุปข้อมูลจารีกในเมืองพะเยาที่ปรากฏชื่อวัดหลวง

ชื่อจารีก / พ.ศ.	แหล่งที่พบ	ข้อความสำคัญ
จารีกสมเด็จพระราชาอโคกราช พ.ย.45 พ.ศ.2021	วัดร้างกลางทุ่งนา ในเขต บ้านสันป่าม่วง ต.สันป่าม่วง อ.เมือง จ.พะเยา	มหาสังฆราชาวัดหลวง
จารีกวัดป่าญะ พ.ย. 7 พ.ศ.2038		มหาสังฆราชาเจ้าวัดหลวง
จารีกเจ้าสี่หมื่นพะเยา (วัดลี) พ.ย.27 พ.ศ.2038	ในวิหารหลวง วัดลี อ.เมือง จ.พะเยา	มหาสังฆราชาพุทธาทินน วัดหลวง
จารีกวัดหนองกวาง พ.ย.1 พ.ศ.2056		มหาสังฆราชาเจ้าวัดหลวง

2. วัดที่ใช้สัญลักษณ์ของพระพุทธรูปขนาดใหญ่เป็นสำคัญ วัสดุที่ใช้นิยมก่ออิฐถือปูน ประดิษฐานเป็นพระประธานในวิหาร ตัวอย่างเช่น วัดพระเจ้าตนหลวง อ.เมือง จ.พะเยา งานแรกสร้างราวต้นพุทธศตวรรษที่ 21 หรือวัดพระหลวง อ.สูงเม่น จ.แพร่ เป็นต้น

3. วัดที่ใช้สัญลักษณ์ของต้นไม้เป็นสำคัญ ภูมินามของวัดใช้ต้นไม้ที่ขึ้นอยู่รายรอบวัดหรือต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ที่มีขนาดใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นโพธิ์หรือที่ภาษาท้องถิ่นนิยมเรียกว่า “ต้นลรี” หรือ “ต้นสะหรี” เช่น วัดศรีหลวง ต.แจ้ห่ม อ.แจ้ห่ม จ.ลำปาง เป็นต้น

4. วัดที่เป็นแห่งแรกของชุมชน เมื่อมีการขยายตัวของชุมชนออกไป อาจทำให้ต้องสถาปนาวัดแห่งใหม่ขึ้น ชาวบ้านจึงนิยมเรียกชื่อวัดแห่งแรกว่าเป็น “วัดเค้า” หรือวัดหลวง ตัวอย่างเช่น วัดชมพูลหลวง ต.ชมพูน อ.เมือง จ.ลำปาง เดิมเรียกว่าวัดชมพู่ ต่อมามีการขยายชุมชนและสร้างวัดจอมเมืองขึ้น จึงเรียกว่าชมพู่ว่า “วัดชมพูลหลวง”⁴ เป็นต้น

วัดหลวงราชสันฐาน : ข้อสันนิษฐานที่มาของภูมินาม

เมื่อล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่ช่วง พ.ศ.2101 ต่อมาในสมัยพระเจ้าตลุนมินหรือพระเจ้าสุทโธธรรมราชา (พ.ศ.2172 - 2191) ได้จัดระบบการปกครองล้านนาอีกครั้งหนึ่ง มีนโยบายลดกำลังเมืองเชียงใหม่ลง เพิ่มอำนาจเมืองเชียงแสน พระเจ้าตลุนมินมอบให้เจ้าฟ้าหลวง

4 ถวัชชัย ทำทอง, ประวัติศาสตร์ชุมชนวัดชมพูลหลวง (ม.ป.ท.,ม.ป.ป.),22.

ทิพเนตรและเจ้าฟ้าหน่อคำปกครอง ในการนี้ เจ้าเมืองแมนซึ่งครองเมืองเชียงราย ได้เสนอกษัตริย์พม่า แต่งตั้งคนของตนไปครองเมืองพะเยา พาน เทิง เมืองซลาว และเมืองลอ⁵

ในราชวงศ์พม่าพื้นเมืองเชียงใหม่ก็กล่าวถึงการกำหนดให้จัดหน่วยปกครอง “เมืองพะเยาหลวง” ต่อมาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ชาวพะเยา เชียงราย เมืองฝาง เมืองปุก และเมืองสาด เมืองปาย เกิดคิดกบฏต่อพม่า ทำให้ผู้คนอพยพมายังเมืองลำปาง

พระธรรมวิมลโมลี (ปวง)หรือหลวงพ่อใหญ่ วัดศรีโคมคำ ได้อำบันทึกของพ่อเจ้าหนานเลาแก้ว คีตติสาร อดีตปลัดธรรมการเมืองพะเยา บันทึกถึงแหล่งที่ตั้งของผู้อพยพในครั้งนั้นในพื้นที่นครลำปาง สรุปได้ว่า (บันทึกเมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2489)

ชาวเชียงราย ตั้งบ้านเรือนอยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำวัง (บริเวณห้าแยกหอนาฬิกาเมืองลำปางในปัจจุบัน) เมื่อสร้างวัดแล้วจึงเรียกชุมชนแห่งนี้ว่า “บ้านเชียงราย” ชาวเมืองปุก เมืองสาด ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณฝั่งซ้ายแม่น้ำวัง (บริเวณฝั่งตรงข้ามวัดห้างเสรีสรรพสินค้า) ปัจจุบันยังคงมีวัดเมืองสาด ชาวเมืองฝางและเมืองพร้าว ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งขวาแม่น้ำวัง บริเวณบ้านปงสนุกเหนือ และชาวเมืองพะเยา ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณวัดปงสนุกใต้

ภายหลังการจัดตั้งเมืองพะเยาใหม่ เมื่อ พ.ศ.2386 รัชกาลที่ 3 แห่งราชวงศ์จักรี โปรดเกล้าให้จัดตั้งเมืองพะเยาที่มีสภาพเป็นป่ารก้าง

⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล,ประวัติศาสตร์ล้านนา,พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์,

ให้พื้นปูบ้านเมืองอีกครั้งหนึ่ง โดยมี “เจ้าหลวงวงศ์” เป็นผู้นำ⁶ และมีการบูรณะวัดสำคัญในเขตเมืองเก่าพะเยาที่รกร้างไประยะหนึ่งในช่วง พ.ศ. 2330 - 2386 วัดหลวงก็ได้รับการบูรณะเช่นกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ความสำคัญของวัดแห่งนี้ ใช้คำว่า “วัดหลวง” มาโดยตลอด ดังเห็นได้จากชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งของชาวบ้านทั่วไปว่า “วัดหลวงใน” หมายถึงวัดหลวงที่ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมือง (วัดหลวงนอก หมายถึงวัดพระเจ้าตนหลวง) สถานภาพของชื่อ “วัดหลวง” อาจสะท้อนให้เห็นวัดที่กษัตริย์หรือเจ้านายได้สร้างหรือให้การอุปถัมภ์ขึ้น⁷

⁶ สุจิตต์ วงศ์เทศ, “ประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางสังคม วัฒนธรรม” ในประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, 52 - 53.

⁷ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, โบราณวัตถุ - โบราณสถาน ในวัดล้านนา (เชียงใหม่ : แสงศิลป์, 2549), หน้า 5 - 6.

คำว่า “ราชฐานฐาน” หมายถึง สถานที่ของราชาหรือผู้ปกครอง จึงสอดคล้องกับชื่อวัดหลวง และตำแหน่งที่ตั้งของวัดที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของสนามเวียงแก้ว อันเป็นจาริตชนบการวางผังศูนย์กลางอำนาจของชนชั้นปกครอง ซึ่งจะประกอบด้วย คู่มหลวงหรือหอคำ, ชวงหลวง และวัดหลวง เป็นต้น⁸ ชื่อวัดหลวงราชฐานฐานนี้ สันนิษฐานว่าอาจรับชื่อนี้มาจากวัดหลวงไชยฐานฐาน นครลำปาง ปัจจุบันคือ วัดบุญวาทย์วรวิหาร อันเป็นวัดที่เจ้าหลวงคำโสม เจ้าผู้ครองนครลำปาง ได้สถาปนา “วัดหลวงกลางเวียง” ขึ้นในราว พ.ศ. 2347 จากนั้นเปลี่ยนนามใหม่ว่า “วัดหลวงไชยฐานฐาน”

ดังการรับรู้ใน “คร่าวฮ้าสร้างวิหารวัดหลวงไชยฐานฐาน” ประพันธ์โดยยท้าวสุนทรพจนกิจ (บุญมา สุคันธกุล) เมื่อ พ.ศ.2458 กล่าวถึงชื่อวัดหลวงกลางเวียงนครลำปาง ว่าเป็นที่รับรู้กันมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าคำโสม ความตอนหนึ่งกล่าวว่า “...หันว่าวัด หลวงไชยฐานฐาน เป็นของบัวราณ สืบมาแต่เหง้า เจ่นไวยะกัม คำโสมพ่อเจ้า พระองค์เรา หน่อไ้...”⁹ ในขณะที่สร้างเมืองนครลำปางทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำวังและการสร้างวัดหลวงไชยฐานฐาน ชาวเมืองพะเยายังคงอยู่ในพื้นที่บริเวณวัดปงสนุกเดิม จึงเป็นไปได้ว่าน่าจะรับรู้ภูมินามของวัดหลวงไชยสถาน นครลำปางแห่งใหม่นี้เช่นกัน

⁸ สุรพล คำริท์กุล, ชวงเมืองและวัดหัวชวง : องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 38 - 40.

⁹ ธวัชชัย ทำทอง, “หลากมิติองค์ความรู้จากคร่าวฮ้าสร้างวิหารวัดหลวงไชยฐานฐาน เมืองนครลำปาง” ใน เอกสารประกอบการสัมมนา ประวัติศาสตร์ ศิลปะและโบราณคดีในลำปาง, งานสัมมนาวิชาการประจำปี ลำปางศึกษา ครั้งที่ 7 วันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ.2560 จัดโดยสาขาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง (เอกสารเย็บเล่ม), 65 - 74.

ควรกล่าวด้วยว่า เมื่อซ่อมสร้างวัดหลวง เมืองพะเยาในช่วงฟื้นฟูบ้านเมืองพะเยานั้น คงยังไม่มีพระเถระที่จะเป็นหลักในทางศาสนจักรได้ จึงมีคณะสงฆ์จากลำปางเดินทางมาพำนักในวัดหลวงและวัดประตูเหล็ก เมืองพะเยาด้วย กล่าวกันว่าครูปาอินทจักร วัดปงสนุก นครลำปาง ได้รับนิมนต์มาเป็นเจ้าอาวาสทั้งวัดหลวง และวัดประตูเหล็ก หรือวัดไชยอาวาส¹⁰

เป็นที่น่าสังเกตว่า จากบันทึกประวัติของครูปาอินทจักรมจินตามุนี วัดปงสนุกเหนือ อ.เมือง จ.ลำปาง(พ.ศ.2369 -) เป็นเจ้าคณะนครลำปางรูปแรก ได้บันทึกว่า ท่านได้บวชที่วัดปงสนุก มีพระครูปาอินทจักร เป็นพระอุปัชฌาย์¹¹ จึงสันนิษฐานว่า พระอินทจักรน่าจะเป็นรูปเดียวกันกับพระอินทจักรที่ได้รับนิมนต์ให้มาฟื้นฟูวัดนี้พร้อมกับชาวพะเยาที่อพยพมาจากวัดปงสนุกในครั้งฟื้นฟูบ้านเมืองพะเยา

ดังนั้น วัดหลวงราชรัตนฐาน(วัดหลวงใน)กับวัดไชยอาวาส(วัดประตูเหล็ก) ถือเป็นวัดพี่ - วัดน้อง หรือวัดที่เป็นเครือญาติกัน ดังเห็นจากเรื่องเล่าว่าภายหลังการบูรณะวัดในเมืองพะเยาโดยกลุ่มชาวลำปาง ชาวพะเยาที่อพยพจากบ้านปงสนุกใต้ และบ้านปงสนุกเหนือ (อันเป็นพื้นที่ที่อพยพจากพะเยาไปในเมืองลำปาง ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24) ภายหลังจึงมีประเพณีว่าเมื่อถึงวันพระ วันสงกรานต์ หรือเทศกาลสำคัญทางพุทธศาสนา ทั้งสองวัดจะแลกเปลี่ยน "ข้าวบาตร" หมายถึง การแลกเปลี่ยนของใส่บาตรให้แก่กัน¹²

10 สัมภาษณ์ พระครูอุปัชฌาย์จันทวงศ์ เจ้าอาวาสวัดหลวงราชรัตนฐาน อ.เมือง จ.พะเยา,วันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2560.

11 วีรศักดิ์ ของเดิม,ศาสตร์ : ปืบสาครูปาอินทจักรมจินตามุนี (ลำปาง : สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง,2558),75.

12 พระครูโสภณปริยัติสุธี(ศรีบรรตร ภิรมโม),ชื่อบ้าน - ภูมิเมืองพะเยา,พิมพ์ครั้งที่ 3 (พะเยา : เจริญอักษร,2553),14.